

FEJKENDŐVISELET AZ ISKOLÁBAN

A bevándorlás és a honos népességhez képest nagyobb gyermeklétszám következtében Nyugat-Európa számos országában jelentős és erősödő muzulmán közösségek alakultak ki. Az iszlám kisebbség integrálása sok szempontból kihívást jelent a jog számára is: a más feltételek kialakította keretek sokszor alkalmatlannak bizonyulnak, és nem egyértelmű az sem, hogy a befogadó társadalmak mennyiben és milyen elvárásokkal készek az integrációra. A vallási jelképek viselése, a vallási előírások és szokások által meghatározott öltözet ebben az összefüggésben került napirendre. Az elmúlt néhány évben számos európai ország bíróságait és törvényhozását foglalkoztatja a kérdés. Ez az írás a viták néhány szempontját és fordulópontját ismerteti.

FRANCIAORSZÁG

A köztársaság laicitása a francia közjog egyik alapelve: „A köztársaság nem ismer el és nem támogat egyetlen vallást sem” – rögzíti a szeparációról szóló, kilencvenkilenc éve elfogadott törvény. Míg a XX. század elején kialakuló jogi környezetet a protestánsok és zsidók gyorsan elfogadták, és az első világháború után a katolikusok számára is elfogadható értelmezést kapott az elválasztás, az – elsősorban a volt gyarmatokról beáramló, mára ötmillióra duzzadt – muzulmán népesség integrációja a vallásszabadság szempontjából is súlyos kérdéseket vet fel. A feszültségek akkor robbantak ki, amikor néhány iskolából kitiltották a fejkendő viselő lányokat (az iskolák többségéből nem). A tiltás kétélű fegyver lehet: a külvárosokban szegregálódó és radikalizálódó muzulmánok néha inkább visszatartják lányaikat az iskolából. A kiutat sajátos módon gyakran a katolikus iskolarendszer jelenti, ezekben az iskolákban ugyanis fejkendővel is fogadják az iszlám hitű lányokat.

Az egyes iskolákban kialakult, a közvéleményt élénken foglalkoztató probléma vizsgálatára a köztársasági elnök által életre hívott, Bernard Stasi exminiszter, a köztársaság mediátora vezette bizottság („commission de réflexion sur l'application du principe de laïcité dans la République” – a köztársaság laicitásának alkalmazását vizsgáló bizottság) fél éven keresztül vizsgálta, míg 2003 decemberében azal a javaslatot állt elő, hogy minden vallási jelképet – (nagyobb méretű) keresztet, kípát, fejkendőt – tör-

vénnyel tiltsanak ki minden közintézményből, mindenekelőtt az iskolákból. A viták során a tiltás hívei azzal érveltek, hogy a fejkendő olyan, „agresszív” jelkép, mely önmagában is kihívást jelent a más vallások számára, és a közintézményekben való feltűnése destabilizálja a köztársaságot. Sajátos szempontként jelent meg a nők jogainak védelme: eszerint a fejkendő a nők alávétettségének jelképe, és az állam a nők egyenjogúságának előmozdítása végett szabadítja fel a nőket a fejkendő viselése alól. Eszerint nem vallási kérdéssről, hanem a nők egyenjogúságáról van szó. A keresztény egyházak és a zsidó közösség egységesen a tilalom ellen léptek fel. II. János Pál, amikor 2004. január 12-én a diplomáciai testület újévi köszöntését fogadta, beszédének francia nyelvű részében elítélte a laicitásnak a laicizmusba átcsapó formáit.

A képviselőház 2004. február 10-én nagy többséggel elfogadta a tilalmat (494 igen szavazattal 36 ellenében); a törvény elfogadása azon ritka esetek közé tartozik, amikor a jobboldali többség jelentős ellenzéki támogatást kapott. A szenátus március 3-án megerősítette a tilalmat. A törvény szeptembertől, a 2004/2005-ös tanévtől hatályos. Végrehajtási utasítását 2004 áprilisában tette közzé az Oktatási Minisztérium. A törvény szerint az általános- és középiskolákban tilos az olyan jelképek és öltözet viselése, mely nyomatékosan („ostensiblement”) juttatja kifejezésre viselője azonosulását valamely vallási csoporttal vagy hittel. A hagyományos, diszkréten viselt vallási jelképek (például egy kisebb ékszer) még elfogadhatók, azonban a fejkendő vagy a kipa mind a tanárok, mind a diákok számára egyértelműen tilossá válik.

NÉMETORSZÁG

A reformáció hazája alapvetően másként viszonyul a vallási közösségekhez, mint a forradalmak örökségét hordozó Franciaország. A vallási meggyőződést kifejező öltözet kérdése a német iskolákban is felmerült, azonban nem vita tárgya az, hogy a diákoknak joguk van a meggyőződésüknek megfelelő öltözet viselésére. A jogviták minden esetben a közalkalmazottként dolgozó tanárok vonatkozásában jelentkeztek.

A bírósági gyakorlat általában (de nem minden esetben; BayVGH Urteil 23. 03. 2000) elismeri a muzulmán nőknek azt a jogát, hogy okmányaikhoz fejkendőben fényképezkedjenek, amennyiben ez nem

akadályozza meg azonosításukat, vagy azt is, hogy az iskolai testnevelésen való részvétel nem várható el egy hagyományos öltözetet viselő muzulmán tanuló-tól. Az állami iskolában tanító pedagógus által viselt fejkendő kérdésére ez idáig a Szövetségi Alkotmánybíróság 2003. szeptember 24-i ítélete (2 BvR 1436/02) adott a legmagasabb szinten választ, a döntés azonban csak átmenetileg tett pontot az évek óta különböző bíróságokon folyó, a szakmát megosztó vita végére. Az ügyben egy pakisztáni származású, német állampolgárságú pedagógus alkotmányjogi panaszának adtak helyt: az, hogy a fejkendő viselése miatt nem vették fel próbaidős köztisztviselőnek, sértette a panaszos alkotmányban védett vallásszabadságát, mivel a korlátozásnak nem volt törvényi alapja. Az Alkotmánybíróság ítélete tulajdonképpen felhívás a törvényhozók számára: ha indokoltnak látják, törvényi úton korlátozzák a tanárok fejkendő-viselését.

A Szövetségi Alkotmánybíróság második szenátusa által 5:3 arányban meghozott döntés szerint minden németnek (értsd: állampolgárnak) joga az alaptörvény (GG) 33. cikke (2) bekezdése alapján, hogy rátermettsége és alkalmassága figyelembevételével közhivatalt viseljen. Ez azonban nem teremt alanyi jogot arra, hogy bárki ténylegesen közhivatalt nyerjen. Az alkalmasság követelményeit az alapjogok tiszteletben tartásával a törvényhozó határozza meg értékvalasztása szerint – ennek azonban nyilván nem lehet eleme a jelölt hite vagy vallása. A köztisztviselők hivatalban történő alapjoggyakorlása korlátozható, amennyiben ezek a korlátozások a közszolgálat általános követelményeiből vagy az adott hivatal sajátos követelményeiből következnek. Amennyiben azonban maga a felvétel – az adott személy várható jövőbeli magatartására tekintettel – korlátozott, úgy a korlátok jogosságát vizsgálni kell.

Ha egy tanárnak megtiltják, hogy vallási hovatartozását az iskolában, illetve a tanítás alatt vallási előírások által meghatározott öltözetrel (adott esetben fejkendő viselésével) kifejezze, akkor ez korlátozza az alaptörvény 4. cikkében rögzített vallásszabadságát, hiszen az érintettnek választania kell: vagy vallása előírásait követi vagy – ezeket feladva – vállalja a közszolgálatot. A korlátozás okának alkotmányi szinten kell elhelyezkednie: mások jogai vagy alkotmányos értékek szintjén. A közhivatalokhoz való hozzáférés nem függhet vallási hovatartozástól.

A tanár vallásszabadságával (GG 4) versengő érték az állam nevelési küldetése (GG 7) és az állami intézmények világnézeti-vallási semlegessége. E semlegesség nem távolságtartó elválasztás, hanem nyitott, minden vallás szabad gyakorlását segíteni hivatott. További szempontként jelentkeznek a szülők jogai (GG 6). A szülői jogokból, mások vallásszabadságából

azonban közvetlenül nem vezethető le a tanárok fejkendőviselésének tilalma. A negatív vallásszabadság (GG 4) kiterjed arra, hogy elutasított vallások szertartásain valaki ne vegyen részt és jelképeit elutasítsa, de egy sokszínű társadalomban arra nem ad jogot, hogy mentesüljön a más vallások cselekedetivel, jelképeivel való szembesüléstől. Az állam által létrehozott tér, így az iskola azonban némileg más megítélés alá tartozik, mivel itt nincs kitérés lehetőség a személy meggyőződésével ellentétes vallási meggyőződést kifejező jelkép elől.

A tartományi törvényhozó feladata, hogy a tolerancia parancsának tiszteletben tartásával kompromisszumot teremtsen a tanár pozitív vallásszabadsága, a vallási-világnézeti semlegesség és a szülők jogai között, meghatározva azt, hogy az érintettektől milyen kompromisszumok várhatók el. A körülmények függvényében az egyes tartományok megoldásai eltérőek lehetnek: egyes tartományok nagyobb hangsúlyt helyezhetnek a semlegesség elvére, míg mások előnyben részesíthetik a toleranciára nevelést, vállalva ezzel azt is, hogy több iskolai konfliktus alakul ki. A szabályozás azonban törvényi szintet igényel, mivel a vallásszabadság korlátozásával jár.

A Szövetségi Alkotmánybíróság megközelítése szerint a fejkendő viselésére egy nőnek sok oka lehet, az nem feltétlenül a nők alárendeltségét fejezi ki. A fejkendő nem feltétlenül, illetve nem önmagában vallási jelkép, szemben például a kereszttel vagy a feszülettel.

A különvéleményen lévő három bíró álláspontja szerint a többség téved abban, hogy korlátozást szenvedett volna a panaszos vallásszabadsága. Véleményük szerint a közhivatalok vállalása tekintetében nincs helye egyenrangú jogok mérlegelésének: az, aki az állam szolgálatába áll, az állam akaratának veti alá magát, és nem hivatkozhat ugyanolyan módon a szabadságjogokra, mint olyasvalaki, aki kívül áll az állami apparátuson. Tehát az alapjogok által biztosított szabadság csak annyiban játszik szerepet az állami tisztségviselőknél, amennyiben a közhivatal működéséből nem adódnak követelmények. Az alapjogi helyzet tehát más, amit a többség nem vett figyelembe. Csak annyiban érvényesülhet a szabadságjog, amennyiben a köztisztviselői mivolt engedi. A fejkendő tiltása beavatkozás a vallásszabadság alapjogába, azonban a köztisztviselő az alkotmányból következően semleges környezetben eleve korlátozott, mégpedig a szülők és a gyermekek jogai védelmében. Az engedélyezés veszélyeztetné a szülők és gyermekek jogait. A hivatalnok semlegessége az alkotmányból következik, és nem igényel további tartományi törvényhozást: a törvények a tilalmat csak deklarálnák, nem konstituálnák. A fejkendő objektí-

ve alkalmas arra, hogy konfliktusokhoz vezessen és akadályozza az iskolai munkát: nem kell konkrét veszély, elég a megelőzésre törekvés. Egy feszület elhelyezése a tanteremben keresztény környezetben alig jelent beavatkozást. Azonban egy tanár megkerülhetetlen jelenléte spontán követendő minta. A külvilágról lévők felhívják a figyelmet arra, hogy a fejkendő a politikai iszlám erőteljes jelképe, amely megfelelő ellenreakciókat válthat ki.

Az alkotmánybírói határozat nyomán több tartományban (Baden-Württemberg, Bajorország, Alsó-Szászország, Berlin, Brandenburg, Hessen, Saarvidék) tartományi törvények, illetve törvényjavaslatok születtek, melyek a tanárok számára tiltják a vallási jelképek viselését az iskolában, míg a kérdéssel más tartományokban élénk vita zajlik. Az elsőként megszületett tartományi törvényt Baden-Württemberg törvényhozása fogadta el (2004. április 1.). A módosítást komoly szakmai vita előzte meg, az illetékes parlamenti bizottságok nyilvános meghallgatást rendeztek, melyen számos egyetemi tanár – köztük több volt alkotmánybíró – kifejtette álláspontját. A tartományi oktatási törvény elfogadott módosítása szerint a pedagógusoknak tartózkodniuk kell minden olyan politikai, vallási és világnézeti megnyilvánulástól, mely a tartománynak a szülők és a tanulók irányában fennálló semlegességét, illetve az iskola békéjét és szempontokból zavarná. Különösen tilos az olyan magatartás, amely azt a benyomást kelti, hogy a tanár szemben áll az emberi méltósággal, az egyenjogúsággal, a szabadságjogokkal és a demokratikus rend elvével. A „nyugati-keresztény” hagyományba illeszkedő jelképek azonban továbbra is viselhetők, mivel ezek az iskola alkotmányában rögzített nevelési küldetésével összhangban állnak (több német tartományi alkotmány úgy rendelkezik, hogy a közoktatást keresztény szellemben kell folytatni). A kommentárok szerint a zsidó jelképek a „nyugati-keresztény” kultúrkörhöz tartoznak, így a kipa viselése nem válik jogellenessé, míg a fejkendőé vagy a turbáné igen.

A DAHLAB KONTRA SVÁJC-ÜGY

2001-ben az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) is lehetősége nyílt arra, hogy állást foglaljon az iskolában vallási okból viselt fejkendő kérdésében. A Dahlab kontra Svájc-ügyben (2001. február 15.) a panaszos második éve tanított Genf kanton egy általános iskolájában köztisztviselőként (a helyi jog alapján egyes határozatlan idejű kinevezéssel foglalkoztatott közalkalmazottak köztisztviselői), amikor muzulmán hitre tért és elkezdett az iskolában is fejkendőt viselni. Ezt követően – bár többször hosszabb

ideig anyasági szabadságon volt – tanítás közben mindig viselte a fejkendőt, követve a Korán útmutatását. Bár a szülők nem tettek panaszt magatartása miatt, a szakfelügyelet néhány év után jelezte a kanton oktatási szerveinek, hogy a panaszos iszlám fejkendőben tanít. E jelzés után még egy év telt el addig, amíg az oktatásügyi hatóság egy egyeztetésen felszólította a panaszost, hogy tanítói munkájának végzése közben ne viseljen fejkendőt, mivel az sérti a közoktatási törvényt, mely tiltja a tanárok bármilyen, „a diákok számára nyilvánvaló azonosulását”, különösen a szekuláris közoktatásban. A hatóság formális határozatot hozott döntéséről, melyet a panaszos megfellebbezett, majd fellebbezésének elutasítása után bíróságon is megtámadott. A kantonális kormányzat azzal érvelt, hogy a pedagógusoknak azonosulniuk kell az állami oktatási rendszer alapelveivel, és a felekezeti semlegesség elve ezek közé tartozik. Az öltözet – viselőjének szándékától függetlenül – vallási üzenetet közvetít, az adott esetben igen erőteljesen. A pedagógusnál ez nem a magán-szféra része, hanem tekintettel kell lennie az állami oktatási rendszerre is, melyet képvisel.

A közigazgatási perben, melyet a szövetségi bíróság (a továbbiakban bíróság) bíralt el, a panaszos azzal érvelt, hogy kizárólag olyan ruhadarabokat viselt, melyek a kereskedelmi forgalomban (szupermarketben) beszerezhetők, így ezeket nem vallási jelképként kell megközelíteni, hanem úgy, mint bármilyen más ruhadarabot, melyet egy tanár esztétikai megfontolásból vagy személyes autonómiájának kifejezésére magára ölt. Ennek megfelelően úgy vélte, hogy a hatósági döntés megfelelő ok nélkül vonja el a tanárok jogát, hogy ízlésük szerint öltözzenek. A bíróság azonban abból indult ki, hogy a panaszos minden kétséget kizáróan nem esztétikai megfontolásból viselte a fejkendőt, hanem azért, hogy a Korán rendelkezéseit követve eleget tegyen egy vallási előírásnak. Esetében a fejkendő, illetve a nem testhezálló viselet egy valláshoz való tartozást fejez ki, és azt, hogy viselője hovatartozását erőteljesen közli a külvilággal. A bíróságnak tehát abban kellett állást foglalnia, hogy egy állami iskola pedagógusa viselhet-e ilyen erőteljes vallási jelképet hivatása gyakorlása során. A tanórákon kívüli öltözködés, a diákok vallási előírásokat követő öltözete vagy tanárok szokatlan, de nem vallásilag meghatározott öltözködése nem volt vita tárgya. A bíróság közvetlenül az Emberi jogok európai egyezménye 9. cikkét vizsgálta, melynek 2. bekezdése lehetővé teszi a vallási meggyőződés kifejezésre juttatásának korlátozását. A bíróság a fejkendő, illetve a nem testhezálló öltözet viselését nem tekintette a vallás-szabadság korlátozhatatlan lényegéhez tartozónak, mivel ez a meggyőződés kifejezésre juttatásához és

nem megválasztásához tartozik. Ebből a szempontból nem releváns, hogy az adott vallás nem pusztán kívánságként, hanem parancsként fogalmazza meg öltözködési elvárásait. A bíróság vizsgálta azt is, hogy a korlátozás törvényi megalapozottsága és megfogalmazásának egyértelműsége megfelel-e az alkotmányos elvárásoknak. Álláspontja szerint amennyiben csekélyebb jelentőségű ügyről van szó (mint az adott esetben), akkor elégséges, ha csak egy általánosabb törvényi megfogalmazásból lehet levezetni a konkrét magatartási szabályt. A köztisztviselőket sajátosan köti a hatóságok iránti alávetettség, ami bizonyos jogaik korlátozásával is járhat. Az a napi kapcsolat, melyben az állami alkalmazott munkáját végzi, lehetetlenné teszi, hogy annak minden részletére pontos törvényi előírások vonatkozzanak. Genfben az 1940-es közoktatási törvény 6. cikke szerint a közoktatási rendszernek minden gyermek és szülő politikai és vallási nézeteit tiszteletben kell tartania. A kanton alkotmánya az állam és egyház egyértelmű elválasztásáról, az állam világi jellegéről rendelkezik. A törvény azt is előírja, hogy a közalkalmazottak világi személyek legyenek; ez alól csak az egyetemi oktatók esetében tehető kivétel. Amennyiben a beavatkozás valóban a panaszos vallásszabadságának súlyos korlátozását jelentette, akkor ennek megvolt a megfelelő törvényi alapja, mivel a genfi törvények rögzítették az oktatási rendszer felekezeti semlegességét, az állam és az egyház elválasztását.

Az eljárásban a panaszos vitatta, hogy a korlátozásnak valóban voltak a közérdeken alapuló okai. A bíróság szerint igaz, hogy a szülők és a diákok részéről nem érkezett panasz, ez azonban nem jelenti azt, hogy nem érintette őket a panaszos magatartása, mely jelentős közfigyelmet kapott. Lehetséges, hogy azért nem tettek lépéseket az ügyben, mert abban bíztak, hogy az oktatásügyi hatóságok hivatalból intézkedni fognak. Érthető okokból az érintettek, mielőtt jogi útra terelték az ügyet, jelentős időt hagytak a vita rendezésére. A bíróság szerint a hatósági döntés teljes mértékben összhangban áll az iskolák felekezeti semlegességének elvével, melynek az a rendelkezése, hogy mind a diákok, mind a szülők vallásszabadságát védje, és védelmezze az olykor ma is törékeny vallási békét. Az iskolák vallási konfliktusok színhelyévé válhatnak, ha a tanárok magatartásukkal – különösen öltözetükkel – kinyilváníthatnák vallási meggyőződésüket. Ezek a szempontok megfelelően alátámasztják azt, hogy a korlátozás közérdeken alapult.

A VALLÁSSZABADSÁG NEM MENTESÍTI AZ EGYÉNT KÖTELEZETTSÉGEI ALÓL, ADOTT ESETBEN A MUNKAKÖRÉVEL KAPCSOLATOS KÖTELEZETTSÉGEK ALÓL. A PEDAGÓGUSOKNAK EL KELL VISELNIÜK SZABADSÁGUK ARÁNYOS KORLÁTOZÁSÁT.

A bíróság által vizsgált további kérdés az arányosság kérdése volt. A panaszos lelkiismereti- és vallásszabadságát az oktatási rendszer felekezeti semlegességéhez fűződő közérdekkel szemben kell mérlegelni, azaz a tanítónő azért szenved korlátozást, hogy a tanulók és szülei ne legyenek kitéve olyan befolyásnak, amely sértheti meggyőződésüket, illetve hogy az

iskolákban fennmaradjon a vallási harmónia és tolerancia. A vallásszabadság nem mentesíti az egyént kötelezettségei alól, adott esetben a munkakörével kapcsolatos kötelezettségek alól. A pedagógusoknak el kell viselniük szabadságuk arányos korlátozását. A svájci bíróság jogösszehasonlító szempontokat is figyelembe vett, és részletesen elemezte az állam felekezeti és vallási semlegességének elvét. A semlegesség

eszerint elsősorban pártatlanságot jelent és a diszkrimináció tilalmát, ami a vallási harmóniát, a tolerancia szellemét biztosítja. A semlegesség különösen fontos az állami iskolákban, hiszen az oktatásban minden vallás hívének kötelezően részt kell vennie, és e részvétel senki számára nem jelentheti a lelkiismereti- és vallásszabadság korlátozását. A pedagógusok szerepe igen jelentős ebben a folyamatban. Magatartásuk önmagában is befolyásolja a tanulókat, követendő mintákat adnak, melyek a különösen fogékony korú, velük napi kapcsolatban lévő tanulóakra erős hatással vannak. A tanár–diák viszonyt hierarchia jellemzi, és a pedagógusok bizonyos értelemben az államot képviselik, így különösen fontos, hogy feladataikat, a tudás átadását és a készségek fejlesztését úgy végezzék, hogy közben megőrzik felekezeti semlegességüket.

A semlegesség elvével kapcsolatban a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a panaszos – elismerten nehéz – választás előtt áll: vagy figyelmen kívül hagy egy általa fontosnak tartott vallási előírást, vagy alkalmatlanná válik arra, hogy állami iskolában tanítson.

A fejkendő egyfelől nyilvánvalóan vallási hovatartozást fejez ki. A tanító általános iskolában tanít, ahol a gyermekek életkoruknál fogva különösen befolyásolhatók. Bár „térítő” tevékenységbe nem bocsátkozott és a tanulókkal nem is beszélt vallási kérdésekről, azonban e kérdések elől aligha térhet ki. A gyerekeknek feltűnne a kitérő magatartás, ha öltözetét esztétikai szempontokkal vagy a hideg időjárással magyarázná (ahogy ezt állítólag tette), azaz aligha kerülhető el, hogy meggyőződését kinyilvánítsa. A tanulók szemében azonban a pedagógus személyesíti meg az iskolát, így annak ellenére, hogy az iskola más tanárai

más vallási nézeteket vallanak, a diákokban az a benyomás alakulhat ki, hogy az iskola azonosul egy adott vallással, ami egy közintézményben nem fordulhat elő. További szempont, hogy Genf kanton (szemben a nem francia nyelvű kantonokkal, azaz a svájci kantonok többségével) az állam és az egyház szigorú elválasztása elvének talaján áll, és ezt érvényesíti az állami oktatás szigorúan világi jellegén keresztül is.

A bíróság utal arra is, hogy a fejkendő viselése nehezen egyeztethető össze a nemek egyenjogúságnak elvével, azaz egy olyan alapvető társadalmi értékkel, melyet az államszövetség alkotmánya is rögzít. A vallási harmónia törékennyé válhat azáltal is, hogy a panaszos magatartása minden bizonnyal kivédhetetlen reakciókat és konfliktusokat szül. Ha az állam eltűri a fejkendő viselését, akkor más, erőteljes vallási jelképeket is el kellene fogadnia, így a kipa vagy reverenda viselését is, ez pedig aláásná az iskolák vallási semlegességét. Nehezen lenne összeegyeztethető a semlegességgel, ha az állam, mely tiltja a tanteremben a feszület elhelyezését, megengedné, hogy a pedagógusok bármilyen felekezet erőteljes jelképeit viseljék. (Az arányosság elvét követve az oktatási hatóság elfogadja azt, hogy a tanárok diszkrét módon – ékszerként – vallási jelképeket viseljenek.)

A belső jogorvoslati lehetőségek kimerítése után a panaszos az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordult. Panaszja szerint a fejkendő viselésének tiltása vallása szabad gyakorlását, azaz az egyezmény 9. cikkét sérti. Álláspontja szerint a svájci bíróságok tévedtek abban, hogy a tilalomnak megfelelő törvényi alapja volt és hogy a fejkendő viselése veszélyeztette a közbiztonságot és a közrendet. Véleménye szerint a fejkendő viselése az iskolában éveken keresztül észrevétlen maradt és semmiféle zavart nem okozott. Álláspontja szerint nemcsak az egyezmény 9. cikke sérült, hanem a hátrányos megkülönböztetést tiltó 14. cikk is, mivel így a muzulmán férfiaknak van lehetőségük állami iskolában tanítani, míg nőknek nincs.

A kormány álláspontja szerint az iszlám fejkendő erőteljes vallási jelkép, és ennek tilalma egy állami iskolában munkát vállaló pedagógus számára nem jelenti a vallásszabadság korlátozását. A kormány rámutatott arra is, hogy a tanító négy és nyolc év közötti kisgyermeket tanított, amire magániskolákban a továbbiakban is van lehetősége.

Arra az esetre, ha az EJEB a tilalmat a vallásszabadság korlátozásának tekintené, a kormány álláspontja szerint a korlátozásnak megfelelő törvényi alapja volt. A szövetségi alkotmány rögzíti az iskolák felekezeti semlegességét, a közoktatási törvény pedig azt, hogy a közoktatásnak tiszteletben kell tartania a tanulók és szüleik vallási meggyőződését. Arra is hi-

vatkozott a kormány, hogy az adott ügyet megelőzően (1990-ben) a szövetségi bíróság a felekezeti semlegesség megsértésének tekintette az általános iskolai osztálytermekben elhelyezett feszületet. A kormány álláspontja szerint a korlátozás legitím célt követett: az iskolák felekezeti semlegességének és a vallási harmóniának a védelmét célozta, és mértéke a „demokratikus társadalomban szükséges” mértéken belül maradt. Egy állami iskola pedagógusa sajátos jogviszonyban áll; az állam semlegességének védelme megelőzi egyéni szabadságát. A pedagógusok erőteljes modellt jelentenek a tanulók számára, különösen kisgyermekes esetekben. A kormány tehát messzemenően azonosult a svájci hatóságok és a szövetségi bíróság megközelítésével.

A panaszos álláspontja szerint az iskola semlegessége nem jelenti azt, hogy a tanárok ne rendelkezhetnének vallási meggyőződéssel és azt ne juttathatnák kifejezésre. Szerinte az intézkedés erőteljes és nyilvánvaló beavatkozás volt a vallási meggyőződés kifejezésének jogába. Rámutatott, hogy magatartása nem zavart senkit, és tanítói munkáját tartalmában semlegesen végezte. A kormány álláspontjával szemben úgy tartja, a magániskolák nem jelentenek alternatívát számára, mivel ezek száma kevés, és éppenséggel keresztény, felekezeti iskolák. Álláspontja szerint a korlátozásnak nem volt megfelelő törvényi alapja, mert a közoktatási törvény az oktatási rendszer semlegességét, nem pedig a tanárok semlegességét írja elő.

Az EJEB rámutatott arra, hogy esetjoga szerint a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága, melyet az egyezmény 9. cikke rögzít, a demokratikus társadalom alapját jelentik. A pluralizmus minden demokratikus társadalom velejárója. Ugyanakkor egy demokratikus társadalomban, ahol sokféle vallás együttélését kell biztosítani, szükségessé válhat a szabadság korlátozása.

Az első kérdés a korlátozás megfelelő törvényi megalapozottságát vitatta. A „törvényben meghatározott” kitétel az EJEB esetjoga szerint két követelményt tartalmaz: egyrészt a törvénynek hozzáférhetőnek kell lennie, másfelől elégséges precizitással kell megfogalmazni ahhoz, hogy a polgár hozzáigazíthassa magatartását, előre láthassa magatartása következményeit. A törvények megfogalmazása azonban általában nem teljesen precíz, és gyakran az alkalmazás gyakorlata ad megfelelő válaszokat a konkrét élethelyzetekre. Az EJEB megvizsgálta a svájci szövetségi bíróság érvelését, és azzal azonosulni tudott: eszerint a kanton közoktatási törvénye elégségesen precíz ahhoz, hogy a korlátozás „törvényben meghatározott” korlátozásnak minősülhessen. A panaszos a továbbiakban azzal érvelt, hogy a korlátozásnak nem volt

megfelelő oka. Az eset körülményeire és a meghozott döntésekre tekintettel az EJEB a korlátozást mások jogai és szabadsága, továbbá a közbiztonság és a közrend védelmében meghozott korlátozásnak tekintette, mely így megfelelő okból született.

Végül azt kellett vizsgálni, hogy a korlátozás mértéke „szükséges-e egy demokratikus társadalomban”. Az EJEB állandó gyakorlata elismeri, hogy a szerződő államok rendelkeznek bizonyos mérlegelési lehetőséggel (margin of appreciation) ebben a tekintetben, ez azonban európai felülvizsgálat tárgya, azaz az adott ügy vonatkozásában kell vizsgálni.

Az EJEB megállapította, hogy az adott esetben a svájci szövetségi bíróság a korlátozást a tanulók és szüleik vallási meggyőződésének lehetséges megsértésével indokolta. A bíróság az állami iskolák tanárai foglalkozásának természetét tekintetbe véve azt mérlegelte, hogy az állami oktatási rendszer semlegességének legitím védelme a vallásszabadság miféle arányos korlátozásait indokolja. A hatóságok döntése nem tartalmazott semmilyen kifogást a panaszos vallási meggyőződésével kapcsolatban, kizárólag foglalkozásának sajátos követelményeit tartotta szem előtt. Az EJEB is megállapította, hogy a panaszos magatartására nem érkezett panasz, és úgy tűnik, hogy a panaszos meggyőződésének kifejezésével semmiféle előny elérésére nem törekedett. A testület elismeri, nagyon nehéz megállapítani, hogy egy olyan erőteljes külső jelkép, mint a fejkendő, milyen hatással lehet a kisgyermekekre. Tekintetbe véve a tanított gyermekek korát, nem tagadható, hogy a fejkendő kihívó viselésének lehet valamilyen prozelita (térítő) hatása. A Korán előírása nehezen egyeztethető össze a nemek egyenjogúságával, a tolerancia üzenetével, az egyenlőség és a diszkriminációtilalom elvével, melyeket egy demokratikus társadalomban a pedagógusoknak a tanulók felé közvetíteniük kell. Mindezek alapján, a tanulók és a vallási harmónia szempontjára és az eset körülményeire tekintettel, az EJEB álláspontja szerint a genfi hatóságok nem lépték át a mérlegelési tartomány határait, és döntésük nem volt ésszerűtlen.

Erre – valamint a szövetségi bíróság érveire – való tekintettel az EJEB véleménye szerint a vitatott intézkedés jogos és arányos volt az elérendő cél (mások jogainak és szabadságának védelme, közbiztonság) védelmében. A testület szerint az intézkedés egy „demokratikus társadalomban szükséges” intézkedésnek minősül. A vallásszabadság tekintetében tehát a panasz nyilvánvalóan megalapozatlan.

A panaszosnak a nemek egyenjogúsága megsértését állító érvelésével szemben az EJEB álláspontja szerint az intézkedés, mely hivatásbeli kötelezettsé-

gei körében korlátozta, nem mint a női nem tagját sújtotta, hanem az állami oktatási rendszer semlegességének legitím célját szolgálta. Ha férfi viselt volna olyan öltözetet, amely őt nyilvánvalóan azonosíthatóvá tette volna valamilyen hit követőjeként, az is hasonló hatósági intézkedést váltott volna ki. Így a bíróság a panaszt ebben a tekintetben is nyilvánvalóan megalapozatlannak minősítette, és ezzel befogadását többségi döntéssel elutasította.

Kérdés, hogy a Dahlab-ügyből mennyiben vonhatók le általános következtetések. Az EJEB igen nagy mértékben tekintettel volt a gyerekek fiatalságára. Az ügy körülményeiből egyértelmű: abból, hogy a korlátozást a bíróság nem találta az egyezménybe ütközőnek, nem vonható le olyan következtetés, hogy a korlátozás hiánya sértené az egyezményt.

Az új francia törvény rövid időn belül alighanem olyan jogeseteket eredményez, amelyek az Emberi Jogok Európai Bírósága elé kerülnek. Míg a pedagógusok esetében a testület minden bizonnyal követi a Dahlab-ügyben magáévá tett megközelítést, addig a tanulókra nézve az esetből semmilyen következtetést nem lehet levonni, így nem lenne meglepő, ha az EJEB ellentétes előjelű döntésre jutna.

MAGYARORSZÁG

Magyarországon az iszlám jelenléte mindeddig nem jelentett olyan kihívást, amely a fejkendő viselésével kapcsolatban vitákat váltott volna ki. A Nyugat-Európában felmerülő kérdésekre azonban hatályos hazai jogunk alapján is megkísérelhetjük a választ.

A semleges államot megjelentítőnek általában fokozott tapintattal kell eljárniuk, amikor hitbeli, vallási-világnézeti meggyőződésüket kifejezésre juttathatják, és ez nemcsak a köztisztviselői karra vonatkozik, hanem azokra a közalkalmazottakra is, akik az állami-önkormányzati intézményekben dolgoznak. Egy konkrét esetben a Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy fegyelmi vétség kepez az, ha családsegítő intézmény munkatársa a vele kapcsolatba kerülő kiskorút saját hitbeli nézeteinek elfogadására kívánja rábíri (BH 1998, 398).

Az állami/önkormányzati iskolát köti az állam világnézeti semlegessége. Az ezzel kapcsolatos törvényhelyek (alkotmány 60. §; a lelkiismereti- és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény; illetve a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény [Köotv.] 4. §-a) legalább annyira egyértelműen elköteleződnek az állami/önkormányzati iskola semlegessége mellett, mint a svájci, illetve genfi törvények. A Köotv. 19. § (1) bekezdés d) pontja szerint a semleges iskolában tanító pedagógusnak joga van arra, hogy „saját világnézete és értékrendje

szerint végezze nevelő, illetve nevelő és oktató munkáját, anélkül, hogy annak elfogadására kényszerítené vagy készítetné a gyermeket, tanulót”. E jogát a Köotv. 4. § (2) bekezdésével összhangban kell értelmezni, azaz a pedagógus joggyakorlása az intézmény semlegessége mellett érvényesül. („Az állami és a helyi önkormányzati nevelési-oktatási intézmény nem lehet elkötelezett egyetlen vallás vagy világnézet mellett sem. Az állami és a helyi önkormányzati iskola pedagógiai programjában biztosítani kell az ismeretek, a vallási, illetve világnézeti információk tárgyilagos és többoldalú közvetítését. Az állami és a helyi önkormányzati nevelési-oktatási intézmény nevelési, illetve pedagógiai programja, működése, tevékenysége és irányítása vallási és világnézeti tanítások igazságáról nem foglalhat állást, vallási és világnézeti kérdésekben semlegesnek kell maradnia.”) Míg az intézmény nem foglalhat állást, a pedagógus kinyilváníthatja meggyőződését, azonban állásfoglalása nem lehet térítő jellegű. Így sajátos, hivatásával járó helyzetét nem használhatja fel hite terjesztésére, és nem keltheti azt a látszatot, hogy az általa vallott meggyőződéssel maga az intézmény is azonosul.

Az önkormányzati iskolákban dolgozó tanárok közalkalmazottak. A magyar jog nem ismer semmiféle kifejezett korlátozó rendelkezést a vallási öltözetek iskolai vagy hivatali használatával kapcsolatban. A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1993. évi XXXI-II. törvény 39. § (2) bekezdése szerint azonban „a köz-

alkalmazott a munkaköri feladatait a közalkalmazotti jogviszonyra vonatkozó szabályoknak, az egyéb szakmai szabályoknak és szokásoknak, valamint a munkáltató utasításainak megfelelően, a közérdek figyelembevételével látja el”. A polgári öltözet viselése olyan szakmai szabálynak vagy szokásnak tekinthető, amely hivatkozási alap lehet a munkáltató számára a – bármilyen szempontból – kirívó öltözetet (hajviselést, testékszer stb.) viselő tanár „megregulálására”.

Amennyiben a szokásos polgári öltözettől valaki nem ízlésbeli (az általános cselekvési szabadság védelmét élvező) okból tér el, hanem erre megalapozott vallási hivatkozása van, akkor indokolt, hogy magatartása erőteljesebb védelmet élvezzen. Hogy ennek a védelemnek hol húzódik a határa, erőteljesen függ a környezettől is: ha a szülők nem tudják elfogadni a polgári viselettől eltérő öltözetet, akkor a pedagógus nem lesz képes ellátni alapvető kötelességeit. Az életkor előrehaladtával a gyermekek és fiatalok egyre kevésbé állnak egy-egy nevelő kizárólagos befolyása alatt. Míg egy tanítónő napi négy-öt órán keresztül szinte az iskola kizárólagos megjelenítőjeként áll diákjai elé, egy gimnáziumi szaktanár heti két-három órában, más tanárok mellett jelenik meg. Ismét más a helyzet a felsőoktatásban: abból kell kiindulnunk, hogy a nagykorú egyetemi polgárok „védelme” nem indokolja azt, hogy oktatóik jogai korlátozást szenvedjenek.